

В І Д Г У К**офіційного опонента****доктора філософських наук, професора,
директора Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ****Бліхара В'ячеслава Степановича****на дисертаційне дослідження Настасійчука Олександра Васильовича****«Юриспруденція оцінок Карла Ларенца»,****поданого на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08****«Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Теорія юридичної аргументації досягла сьогодні панівного становища в теоретико- і філософсько-правових дослідженнях, що дозволяє констатувати прямо-таки «argumentative turn» (аргументативний поворот) (У. Нойманн). Такий поворот розпочинається в 70-ті роки XIX століття, причому одним із його стимулів було незадоволення тим рівнем традиційної юридичної методології, в центрі уваги якої перебували поняття, інтереси і оцінки. Орієнтована на проблематику умов застосування (фактичного складу, гіпотези) правової норм і субсумції юриспруденція понять, спрямована на аналіз каузальних релевантних факторів, волі законодавця і зважування інтересів юриспруденція інтересів, націлена на аналіз аксіологічної проблематики і знову зважування, а також типологію тощо юриспруденція оцінок містили, якщо узагальнити, «хисткі припущення» (Р. Алексі), звільнення від яких якраз і вело до формування нового методологічного напрямку.

Із трьох «головних методологічних течій» (Ф. Бідлінські) юриспруденція оцінок взагалі і юриспруденція оцінок Карла Ларенца (1903-1993) зокрема – це безпосередня предтеча теорії юридичної аргументації і вершина традиційної юридичної методології, що була відома ще стародавнім риторам, які розрізняли у судовій промові статуси дефініції і кваліфікації, тобто закритої і відкритої правову оцінку. Так виникає два запитання: як юридична методологія розвивалася від юриспруденції понять через

юриспруденцію інтересів до юриспруденції понять, з одного боку, і як юриспруденція оцінок розвивається або може розвиватися у напрямку теорії юридичної аргументації, з іншого. До них долучається третє запитання – що таке, власне кажучи, юриспруденція оцінок К. Ларенца. Пошук відповіді на них становить *актуальну тему* для дослідження, яку якраз і обрано дисертантом.

Початковим стрижнем при цьому є те, від чого відштовхується сам К. Ларенц: так, у статті «Основні форми орієнтованого на цінності мислення в юриспруденції» (1975) він бере до уваги той факт, що застосування права не вичерпується процедурою формально-логічного висновку у формі «субсумції», а вимагає міркувань різного роду, серед яких вирішальну роль відіграють оціночні судження. У статті «Суддя як законодавець?» (1974) він констатує, що завданням правосуддя є здійснення права в окремій справі. Сьогодні вже не викликає сумнівів те, що воно постійно сприяє дальшому творенню права суддею.

Висловлене підвищує актуальність обраної теми, оскільки з цього випливає, що юриспруденція оцінок доповнює процедуру субсумції як підведення факту під норму в процесі формування так званого аплікативного кола і має своїм предметом дальший розвиток права суддею у так званих складних справах (*hard case*), тобто тоді, коли тлумачення права виявляється безрезультатним. Отже, йдеться про формування суддівського права в рамках романо-германського типу правової системи на передусім аксіологічній основі, а точніше – на аксіологічно-діалектичному підґрунті. Безсумнівно, що порушені К. Ларенцом проблеми становлять великий теоретичний і практичний інтерес не тільки в Німеччині ХХ століття, але й в Україні ХХІ століття.

Ступінь обґрунтованості сформульованих у дисертації наукових положень, висновків, рекомендацій. Дисертація О. В. Настасійчука складається із трьох розділів: «Головні методологічні течії: евалюативний дуалізм і аргументативний потенціал» (1-й розділ), «Розвиток

раціональності юриспруденції оцінок Карла Ларенца» (2-й розділ), *«Аргументативна реконструкція юриспруденції оцінок Карла Ларенца»* (3-й розділ), причому у першому розділі увага акцентується на відповіді на питання про розвиток традиційної юридичної методології, одним із напрямків якого є юриспруденція оцінок (К. Ларенц, К.-В. Канаріс, Ф. Бідлінські та ін.); у другому – про розвиток власне юриспруденції оцінок К. Ларенца та його учнів (передусім Т. Ріма), а також про критичний або схвальний фон, на якому цей розвиток відбувається; у третьому – про гіпотетичний розвиток юриспруденції у напрямку теорії юридичної аргументації. Це ті самі питання, про які вже було згадано нами вище.

Відповідно, це дозволяє констатувати, що предмет дисертації – юриспруденція оцінок К. Ларенца – досліджується О. В. Настасійчуком у контексті історії і системи юридичної методології трьох – XIX, XX, XXI – століть, у її відношенні з теорією юридичної аргументації XX, XXI століть та в рамках власне юриспруденції оцінок К. Ларенца у вузькому, широкому та якнайширшому сенсі. Такий підхід можна тільки вітати, оскільки він дозволяє розглянути оригінальну методологічну теорію в її актуальному та потенційному стані, тобто якомога повніше, ширше і глибше. Так, юриспруденція оцінок як предмет дослідження стає частиною об'єкта дослідження – інтегративної теорії юридичної аргументації, тобто такої методологічної теорії, яка має справу з аналітичним, нормативними і емпіричним вимірами права, причому юриспруденція оцінок репрезентує нормативний вимір, який у дисертації розуміється – в дусі сучасного погляду на право (К. Ларенц, Р. Алексі) – як синонім морального виміру права, тобто не в дусі Г. Кельзена, як це було раніше (підхід Кельзена в такому тріалізмі має справу з аналітичним виміром, тоді як емпіричний вимір зразково представляв Г. Л. А. Харт, а раніше, наприклад, Є. Ерліх, М. Вебер, пізніше М. Ребіндер тощо).

Метою дисертації є подальший розвиток юриспруденції оцінок К. Ларенца. Її можна вважати попередньо досягнутою на рівні побудови плану

наукового дослідження, про який щойно сказано. Водночас вона досягнута і в процесі наповнення конкретним змістом кожного із розділів дисертації відповідно до визначених дисертантом завдань: визначити місце юриспруденції оцінок в історії юридичної методології XIX, XX, XXI століть; експлікувати ступені раціональності юриспруденції оцінок К. Ларенца; аргументативно реконструювати юриспруденцію оцінок К. Ларенца шляхом трансформації аксіологічно-діалектичної юриспруденції в метадеонтологічно-інтегративну юриспруденцію. Це і справді так, оскільки:

У першому розділі про О. В. Настасійчук бере за основу системний підхід А. І. Уймова, який зводиться до можливості розгляду наукової системи з погляду її структури, субстрату і концепту. Системний підхід дозволяє дисертанту правильно розділити напрямки традиційної і сучасної юридичної методології на дві, на три і на чотири частини. Так, аналітичний напрямок орієнтується на структурну проблематику і закриту правову оцінку, тобто правову оцінку на основі понять, визначених в фактичному складі правової норми, яка застосовується суддею у конкретній правовій справі. Дисертант влучно асоціює аналітичний напрямок юридичної методології зі старою і новою юриспруденцією понять, тобто відповідно як з юриспруденцією понять Савіньї, Пухти, Віндшайда, раннього Ієринга чи Дернбурга, тобто юристів XIX століття, так і з юриспруденцією понять як юриспруденцією (загальних) принципів Й. Рюкерта, юриста XX і XXI століть. До аналітичного напрямку включається і чисте правочення Г. Кельзена. Всі інші методологічні напрямки О. В. Настасійчук пропонує називати, з чим можна погодитися, синтетичними, зважаючи на той факт, що кожний із них має – по-різному – справу із відкритою правовою оцінкою. В такому випадку було отриману таку класифікацію, яку можна використовувати для подальших наукових досліджень юридичної методології:

аналітична юридична методологія = юриспруденція понять (в ш. с.)
(аналітична юриспруденція);

синтетична юридична методологія = юриспруденція інтересів (соціологічна юриспруденція), юриспруденція оцінок (аксіологічна юриспруденція), теорія юридичної аргументації (аргументативна юриспруденція).

Тепер дисертанту виявилось легко показати, що поділ юридичної методології на дві частин – це поділ на аналітичну і синтетичну юридичну методологію, поділ на три частини враховує поділ традиційної юридичної методології в її синтетичній частині на юриспруденцію інтересів і юриспруденцію оцінок, а поділ на чотири частини має місце тоді, коли до традиційних синтетичних методологічних напрямків додати сучасний методологічний напрямок, тобто теорію юридичної аргументації, наприклад, теорію раціонального юридичного дискурсу (разом з теорією раціонального загального практичного дискурсу) Р. Алексі.

На основі такої класифікації О. В. Настасійчук досліджує в першому розділі дисертації аргументативний потенціал головних традиційних методологічних течій за допомогою такого поняття, як прогалина раціональності в сенсі Р. Алексі, проте в застосуванні до іншого предмету. Так, у підсумку у дисертації встановлено, що юриспруденція понять має межі, які на рівні критеріїв оцінки полягають в орієнтуванні на дефінітивні норми, тобто на норми, передусім в фактичному складі яких правові поняття однозначно і остаточно визначені законодавцем, а на рівні процесу оцінки – на поняття субсумції. Такий стан справ в частині наявності прогалини раціональності юриспруденції оцінок викликає бажання заповнити прогалину. Рання соціологічна юриспруденція початку ХХ століття взагалі (Є. Ерліх, Г. Канторович та ін.) та юриспруденція інтересів як її складова зокрема (Ф. Гекк, пізній Є. Ерліх, тобто Ерліх як автор критики «Юридичної логіки» (1917/18) та ін.) намагаються, як показує дисертант, закрити виявлену прогалину. Саме в юриспруденції інтересів (Ф. Гекк) та русі за вільне право (Е. Штампе) вперше як юридичний метод з'являється процедура зважування, предметом якої стали, зрозуміло, інтереси. Так, юриспруденція інтересів, як

показано в дисертації, закрила прогалину раціональності юриспруденції понять в частині процесу правової оцінки, проте, на загальне переконання, можливо надто суворе, яке поділяє і дисертант, залишила прогалину в частині критеріїв правової оцінки, які виходять за рамки позитивного права у разі взяття до уваги не тільки історичних, але й актуальних інтересів в процесі застосування права.

Дисертант показує, що юриспруденція оцінок виправляє останню помилку юриспруденції інтересів, і перебирає у неї процедуру зважування, проте з новим предметом – зважуються тепер не інтереси, а блага як цінності. Тому юриспруденція оцінок може називатися і юриспруденцією цінностей, хоча такий термін і не прижився.

О. В. Настасійчук майстерно продовжує аналіз далі і встановлює, доволі, на перший погляд, парадоксально, що в юриспруденції оцінок власне сам аксіологічний характер такої юриспруденції можна вважати її прогалиною раціональності. Проте подальший аналіз показує, що такий момент є не тільки констатацією, але й відповідає задуму дисертанта, а саме показати аргументативну вагу юриспруденції оцінок у її зіставленні з теорією юридичної аргументації, яка має не аксіологічний, а деонтологічний (в термінології Г. фон Врігта) характер. Зауважимо, що терміни критерії і процес оцінки ми вище, на відміну від Р. Алексі і О. В. Настасійчука, який на нього посилається, використовуємо узагальненого, а не тільки в контексті юриспруденції оцінок.

Отже, в першому розділі дисертант намагався показати і справді показав, що розвиток юридичної методології можна пояснити в процесі розкриття і заповнення прогалин раціональності головних традиційних методологічних напрямків, в т.ч. і передусім юриспруденції оцінок, доповнених ще одним – сучасним – методологічним напрямком (теорією юридичної аргументації).

У другому розділі дисертації О. В. Настасійчук зупиняється на питанні розвитку раціональності юриспруденції оцінок у К. Ларенца, у його учнів, а

також у кола авторів, які цікавилися – так чи інакше, критично (Б. Рютерс, Й. Рюкерт) чи схвально (із застереженням про «хиткий характер» Р. Алексі) – юриспруденцією оцінок у ході своїх наукових досліджень.

Тут знову юриспруденція оцінок переконливо розглядається під кутом поділу правової оцінки (в дисертації використано термін «оцінювання», що дещо ускладнює розуміння, проте виявляється в усьому іншому цілком доречним). О. В. Настасійчук встановив, що К. Ларенц свідомо, керуючись своєю філософською позицією, яка ґрунтується насамперед на так званому «конкретно-загальному понятті» Гегеля, в частині критеріїв правової оцінки пропонує прямо-таки розсип критеріїв (типи, ряди типів, природа права, ідея права, правильне право, порівняння випадків, різного роду принципи тощо, які він називає «дороговказами до суддівської правотворчості») правової оцінки у складних справах, тобто справах з відкритим характером у частині релевантних правових норм.

Недоліком, як правильно вважає О. В. Настасійчук, є якраз таке розмаїття, з яким важко працювати судді, тоді, як наприклад, у Р. Алексі, тобто у теорії юридичної аргументації, всі такі критерії зводяться до принципів як велінь оптимізації. Симпатія дисертанта явно на боці останнього підходу, що, мабуть, заслуговує на увагу. Так, ми підходимо разом з дисертантом до «парадоксальної» постановки питання про прогалину раціональності юриспруденції оцінок, яка полягає в аксіологічному характері інтегративної юридичної методології К. Ларенца. Це пояснюється тим, що теорія юридичної аргументації не тільки редукує критерії правової оцінки до принципів як *prima facie* (презумптивних) норм, але й їх трансформує з аксіологічних норм в деонтологічні норми. Саме це є провідною ідеєю «Теорії основних прав» Р. Алексі, яка була опублікована вперше в 1985 році, тобто за життя К. Ларенца. «Теорія основних прав» виявилася конкурентом «Методології правової науки», головного твору К. Ларенца, який від видав шість разів в період з 1960 по 1991 рік і яка містить в систематичній частині, у другій підчастині виклад саме юриспруденції оцінок, тоді як перша

підчастина стосується того, що могло б називається юриспруденцією понять, якби К. Ларенц – в дусі часу – не включив до канону тлумачення Савінії (граматичне, історичне, логічне, систематичне тлумачення) телеологічне тлумачення.

Що стосується процесу відкритої правової оцінки, то тут дисертантом показано, що К. Ларенц знову пропонує не одну, а кілька процедур, проте не забуваючи і виділяючи процедуру зважування благ. Головним недоліком, як вважає дисертант, виявляється бажання К. Ларенца повністю обійтися в процесі правової оцінки у складних справах без субсумції. Така критика заслуговує бути почутою, оскільки О. В. Настасійчук на цьому не зупиняється і шукає, на його думку, вихід зі скрутного становища, в яке заводить себе К. Ларенц. Таким виходом правильно, на наш погляд, вважається інтегративна теорія субсумції і зважування в практичному застосуванні права Т. Ріма, учня К.-В. Канаріса, який сам був учнем К. Ларенца і став провідним представником юриспруденції оцінок як такої і юриспруденції оцінок, започаткованої К. Ларенцом, зокрема.

Т. Рім пропонує надзвичайно докладно розроблену теорію зважування, інтегровану у загальну процедуру субсумції. Тому варто погодитися з тезою О. В. Настасійчука про те, що саме теорія процесу оцінки Т. Ріма, а не К. Ларенца може бути взята за основу для використання в Україні як в теоретичному, так й практичному плані. Що стосується питання про критерії оцінки, то, зі зрозумілих причин, відмова від аксіологічного характеру або його повне чи часткове несхвалення веде, у першому випадку, до відмови від юриспруденції оцінок, а в другому, до мозаїчного використання юриспруденції оцінок в побудові теорій, які не ґрунтуються на ідеях К. Ларенца, представників його наукової школи або представників юриспруденції оцінок, яку розвивали автори, що перебували далеко від впливу наукового авторитету К. Ларенца.

На цьому аналіз ступенів розвитку раціональності юриспруденції оцінок К. Ларенца не завершується і далі у дисертації показано ставлення

сучасних представників інших трьох методологічних течій до юриспруденції оцінок. Загальний висновок дисертанта, по суті, полягає в тому, що юриспруденція оцінок заслуговує, попри все те, на окреме існування і вона і справді існує і після смерті К. Ларенца в 1993 році. Водночас і все ж заслуговує на увагу, на думку дисертанта, можливість зближення юриспруденції оцінок і теорії юридичної аргументації. Таке зближення, яка показано в дисертації, вже запропонував Р. Алексі у своїй теорії юридичної аргументації, проте це тільки один із можливих варіантів розвитку подій. В наступному – третьому – розділі дисертації систематично, а тому вже в підході науково показано, як такий розвиток може розвиватися дещо інакше, ніж це вже мало місце.

Отже йдеться про те, що юриспруденцію оцінок як аксіологічно-діалектичну, тобто аксіологічно-інтегративну методологічну теорію, можна перетворити або точніше: трансформувати в деонтологічно-інтегративну теорію (в термінології Г. фон Врігта і Р. Алексі). Відзначимо, що сам Алексі називає свою теорію нормативно-аналітичною і розуміє її водночас в дусі свого наукового вчителя Р. Драєра як інтегративну теорію, що означає, що він тримає в голові і емпіричний вимір права, відкладаючи його на «третьій» план. Водночас теорія Алексі є деонтологічною теорією, тобто теорією правильного застосування деонтологічних норм (правил і принципів в дусі розрізнення Р. Дворкіна).

Викладене вище О. В. Настасійчук взяв за основу і запропонував, керуючись згаданим вище системним підходом, модальну, аплікативну і концептуальну реконструкцію юриспруденції оцінок К. Ларенца у напрямку, як вже згадувалося, її зближення з деонтологічною теорією юридичної аргументації.

Важливим в теоретичному аспекті виявляється модальна реконструкція юриспруденції оцінок, під якою розуміється обґрунтування і виправдання існування в правовій системі і теорії норм місця для відкритих критеріїв правової оцінки. Пояснення зводиться до того, що, як вважають Р. Дворкін і

пізніше Р. Алексі, а ще пізніше дисертант, існують вимір чинності і вимір ваги права, що спонукає сказати, що система правових норм – це система правил, які належать до виміру чинності права, в якому норми є або чинними, або нечинними, і система принципів, які належать до виміру ваги, в якому норми є чинними, проте застосовуються різною мірою. Ідеалом для правил є несуперечлива система норм, а принципи в такому розумінні є за своєю природою і сутністю такими, що можуть бути суперечливими. Тому їхнім ідеалом стає не несуперечлива система норм, а процедура зважування. Йдеться про зважування принципів як велінь оптимізації в сенсі Р. Алексі, на протипагу зважуванню інтересів чи зважуванню благ, про які йшлося вище.

Для роз'яснення ідей К. Ларенца, Р. Дворкіна і Р. Алексі О. В. Настасійчук залучає модальну систему Теофраста, учня Аристотеля. З її допомогою в дисертації правильно показано, що якщо охарактеризовані вище правила (зобов'язальні і заборонні норми; їхніми запереченнями є відносні дозволи щось робити або не робити) мають імперативну природу, то принципи будуть мати контингентну природу, будучи абсолютними і, можливо суперечними, дозволами щось робити і щось не робити одночасно. Ідеальний характер принципів проявляє себе якраз в тому, що вони орієнтовані на ідеал зважування – без зважування їх застосовувати не вдасться.

Наприкінці дисертант показує, як таке зважування може оптимально відбуватися. Йдеться про залучення ідеї норм для вирішення (Є. Ерліх, Р. Алексі, Ф. Мюллер, В. Г. Савчук та ін.) в процедуру зважування принципів як деонтологічних норм.

Така процедура, як доречно показано в дисертації, може ґрунтуватися на так званій формулі ваги Р. Алексі. Для того, щоб перейти від аналізу аксіологічних норм юриспруденції оцінок до аналізу деонтологічних норми теорії юридичної аргументації потрібна інша концептуалізація, ніж пропонує К. Ларенц. Така нова концептуалізація, на думку дисертанта, полягає в

можливості заміни аксіологічного модального оператора деонтологічним, що має відбуватися на практиці автоматично.

Дисертація містить висновки до розділів і загальні висновки, які впливають із проведеного дисертаційного аналізу, про який нами сказано вище.

Отже, зробимо висновок, що дисертація О. В. Настасійчука містить належним чином обґрунтовані наукові положення, які мають високе теоретичне значення.

Практичне значення. Остання констатація стосується і прикладного значення дисертаційного дослідження, оскільки воно і справді має значення:

– у науково-дослідній діяльності – для поглиблення уявлень про історію і сучасний стан юридичної методології і/або теорії юридичної аргументації в ХІХ, ХХ, ХХІ століттях;

– у правозастосовній діяльності – для формування праворозуміння правозастосовників, яке не обмежується такою формою застосування права, як субсумція, а знає й інші форми, передусім зважування благ і/або принципів, застосування принципу пропорційності тощо;

– у навчальному процесі – при підготовці навчальних і навчально-методичних посібників з дисциплін «Методологія права», «Філософія права», «Теорія норм», «Реляційна техніка і експертний стиль».

Наукова новизна дисертаційного дослідження. У дисертації сформульовані належним чином наукові положення, з якими можна погодитися, зважаючи на використаний методологічний апарат, опрацьований матеріал і текстуальний виклад, а саме дійсно *вперше*:

1. визначено поняття інтегративної теорії юридичної аргументації як евалюативної теорії, тобто теорії закритої і/або відкритої правової оцінки, яка включає або може включати в себе аналітичну і три види синтетичних юриспруденцій, а саме метадеонтологічну (дискурсивну), аксіологічну і антропологічну (телеологічну);

2. визначено поняття юриспруденції оцінок К. Ларенца *in abstracto* та

in concreto: абстрактно така юриспруденція – це аксіологічно-діалектична форма інтегративної теорії юридичної аргументації, а конкретно – це одна із традиційних методологічних течій, розвинута К. Ларенцом та його учнями на основі ідей Гегеля, Р. Штамлера, Ю. Біндера, Г.-Г. Гадамера та ін., в центрі уваги якої перебуває питання про критерії і процес відкритого правового оцінювання;

3. визначено прогалини раціональності (у сенсі Р. Алексі) традиційних методологічних течій, а саме: ігнорування відкритої оцінки в юриспруденції понять, недооцінка відкритої оцінки в юриспруденції інтересів і аксіологічно-діалектичний характер оцінки в юриспруденції оцінок.

4. встановлено аргументативний потенціал аналітичних і синтетичних методологічних течій на основі поділу практичних понять: юриспруденція понять орієнтується на деонтичні практичні поняття, юриспруденція інтересів – на антропологічні, юриспруденція оцінок – на аксіологічні, а теорія юридичної аргументації – на метадеонтологічні.

5. проведено аналіз аргументативного потенціалу різних форм інтегративної юриспруденції на основі протиставлення норма–процедура і показано, що юриспруденція понять орієнтується на дефінітивні норми і субсумцію, юриспруденція інтересів – на зважування і телеонорми, юриспруденція оцінок – на зважування і аксіонорми, а теорія юридичної аргументації – на зважування і (мета)деонтологічні норми-принципи.

6. показано розвиток раціональності юриспруденції оцінок К. Ларенца в цілому як перехід від імпліцитної юриспруденції оцінок в вузькому сенсі до частково експліцитної юриспруденції оцінок в широкому сенсі, а потім до власне експліцитної юриспруденції оцінок в найширшому сенсі, тобто від філософсько- і/або методологічно-правової теорії самого К. Ларенца (свідома відмова від формалізації юриспруденції оцінок) до теорії, в якій зробили внесок його наукові учні (формалізація засобами традиційної логіки процесу зважування цінностей Т. Рімом), а потім до теорії оцінок, яка будується з урахуванням теорії зважування принципів Р. Алексі, побудованої засобами

сучасної логіки і аналітичної філософії;

вдосконалено:

7. ідею К. Ларенца про те, що юриспруденція оцінок є продовженням тлумачення, і показано, що таке продовження може мати не тільки аксіологічну, але й метадеонтологічну і/або іншу синтетично-інтегративну форму;

8. ідею Р. Алексі про тісний зв'язок юриспруденція оцінок і теорії юридичного дискурсу і встановлено, що відношення між цими теоріями аналогічне відношенню між відповідно етикою добра і етикою обов'язку;

9. теорію зважування як спільного знаменник всіх трьох синтетично-евалюативних юриспруденцій і, зокрема, показано, що існують казуальна теорія зважування (К. Ларенц), інтегративна деліберативно-субсумтивна теорія зважування (Т. Рім), комплементарна теорія зважування (як зовнішнього виправдання на противагу внутрішньому виправданню, Р. Алексі) та ін.

набули подальшого розвитку:

10. ідея Р. Алексі про взаєморозвиток юриспруденції оцінок і теорії юридичної аргументації. Такий розвиток відбувається шляхом виправлення двох «головних помилок» Ларенца (в термінології О. Лібмана), а саме: уявлення про несубсумцієздатність відкритої правової оцінки і уявлення про пріоритет в рамках правової оцінки аксіологічних практичних понять перед метадеонтологічними практичними поняттями.

11. деліберативні теорії Т. Ріма і Р. Алексі, зокрема оригінально показано за допомогою кваліфікованої модальної системи S5 Кларенса Льюїса (системи Теофраста) відношення виміру чинності і виміру ваги права як філософсько- і методологічно-правової основи для побудови теорії зважування;

12. ідея права і правильного права, і показано, як в рамках інтегративної теорії юридичної аргументації аксіологічні практичні поняття можуть бути трансформовані в метадеонтологічні практичні поняття, а також

як синтетичні практичні поняття в результаті їхньої конвергенції дозволяють здійснити перехід від ідеї права як перманентної практичної проблеми до правильного права як права не тільки справедливого, але й доброго, доцільного тощо.

Варто відмітити, що викладені вище положення, охоплюють весь спектр дисертаційного дослідження і відповідають його меті і завданням.

Зауваження в рамках наукової дискусії. Дисертаційне дослідження О. В. Настасійчука на тему «Юриспруденція оцінок К. Ларенца» дає привід для наукової дискусії, яка може включати знаходження відповідей на такі запитання і/або зауваження:

1. Доцільно детальніше пояснити, як саме може відбуватися заміна аксіологічного модального оператора деонтологічним модальним оператором в процесі концептуальної реконструкції юриспруденції оцінок К. Ларенца;

2. У першому розділі дисертації прогалиною раціональності юриспруденції оцінок вважається її аксіологічний характер. Однак при цьому йдеться лише про природу критерію відкритої правової оцінки, тобто про аксіологічну норму. Водночас в дисертації наводяться так звані дві «головні помилки» Ларенца (в сенсі О. Лібмана), до того ж одна помилка збігається зі згаданою прогалиною раціональності, а друга щодо цього залишається поза увагою. Варто пояснити таку розбіжність;

3. У другому розділі дисертації Й. Рюкерт згадується як «ревізіоніст» юриспруденції оцінок К. Ларенца. Проте варто детальніше зупинитися на тому, про що саме йдеться.

4. У третьому розділі дисертації відображено відношення виміру ваги в сенсі Р. Дворкіна і Р. Алексі і процедури зважування, проте при цьому варто було б детальніше продемонструвати ставлення пізнього Ларенца до такої проблематики.

Повнота викладу основних результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження викладені повно і належним чином в 20 наукових працях, з яких 4 статті у вітчизняних фахових виданнях, 14

стосуються апробації матеріалів дисертації, а 2 статті мають додатковий характер.

Відсутність порушення академічної доброчесності. У дисертації не виявлено порушень академічної доброчесності.

Загальний висновок. Таким чином, на основі викладеного підсумовуємо, що дисертація Настасійчука Олександра Васильовича на тему «Юриспруденція оцінок Карла Ларенца», що подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» за її актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною постановки та розв'язання проблеми, практичним значенням отриманих результатів відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №431 від 21.03.2022 р.). Її автор Настасійчук Олександр Васильович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**доктор філософських наук, професор,
директор Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ**

В'ячеслав БЛІХАР

